

צרפת

(France). מדינה במערב אירופה, השנייה בשטחה באירופה אחרי ברית-המועצות. שוכנת לחופי הים התיכון, האוקיינוס האטלנטי ותעלת לה-מנש, וגובלת בבלגיה, בלוקסמבורג, בגרמניה, בשווייץ, באיטליה ובספרד. ערב מלחמת-העולם השנייה היה מספר התושבים בצ' יותר מ-40 מיליון. המשטר היה רפובליקה, שכונתה ה'רפובליקה השלישית'. לרפובליקה השלישית, שהוקמה ב-1870 והתקיימה עד 1940, לא היתה חוקה כתובה אלא חוקי יסוד בלבד. הרפובליקה קמה בעקבות המפלה הצבאית של קיסרות נפוליון III מידי הגרמנים, גילתה את חוסנה במאבק המתיש ומקיז הדם במלחמת-העולם הראשונה, ובאה אל קיצה בעקבות המפלה הצבאית ביוני 1940. אחרי מלחמת-העולם הראשונה היתה צ' המעצמה החזקה ביותר ביבשת אירופה, והיא עמדה בראש מערכת בריתות שנועדה לשמור על מעמדה ועל הישגיה במלחמה מול אפשרות של התעצמות מחודשת של גרמניה. ואולם, צ' סבלה מבעיות פנים חמורות, ובהן קיפאון דמוגרפי ואף התמעטות האוכלוסייה, כלכלה מיושנת, אכזבה מהישגי המלחמה שגבתה מחיר מחריד והתפשטות הלכי-רוח של נכונות למניעת מלחמה בכל מחיר. הבעיות החמורות השתקפו גם באי-יציבות מדינית ובעליית כוחם של הקיצונים מימין ומשמאל, הקומוניסטים מזה ואנשי אקסיון פרנסיז, מלוכנים ופשיסטים, מזה. בסוף שנות ה-30 נהגה צ' כגרורתה של בריטניה, שהמדיניות שלה התאפיינה בפיסנות. הדבר בא לידי ביטוי המלא בוועידת מינכן, שבה הפקירה צ' את צ'כוסלובקיה בעלת-בריתה. אובדן אמינותה פורר את כל מערכת הבריתות שלה באירופה. לכל אלה הצטרפו התנוונות במחשבה הצבאית ובארגון הצבאי, שהושתנו על תפיסות של מגננה ועל 'קו מז'ינו' – קו ביצורים בגבול עם גרמניה. במתקפת הגרמנים במאי-יוני 1940 הובקע קו מז'ינו וצבא צ' התמוטט. ב-22 ביוני 1940 נחתם הסכם שביתת-נשק, שהיה למעשה הסכם כניעה. בעקבות המפלה המפלה בא הקץ על הרפובליקה השלישית, וב-10 ביולי 1940 החליט מושב משותף של שני בתי הפרלמנט, שהתכנסו כ'אסיפה לאומית', לבטל את משטר הרפובליקה ולהעניק סמכויות שלטון מלאות למרשל (אנרי-) פיליפ פטן במעמד של 'ראש המדינה הצרפתית' (Chef de L'État Français). הממשלה ישרה בווישי שבדרום צ', והשם 'וישי' עתיד היה להפוך לשם דבר ולסמל לצ' בעת כניעתה.

המפלה במלחמה השפיעה מיד על החברה הצרפתית. הממשלה החדשה ביקשה לחזור מיד לחיים נורמליים. כבר בסוף יוני 1940 ניכרו תוצאות שביתת-הנשק. צ' חולקה לשניים, אחד בשלטון כיבוש של הגרמנים ואחד איזור לא כבוש, בשלטון ממשלת וישי. האיזור הכבוש כלל את כל החוף האטלנטי והחוף שלאורך תעלת לה-מנש, כלומר, את אזורי המערב, הצפון והמזרח, ובכלל זה את פריס. שביתת-הנשק וחלוקת צ' גרמה למיליוני צרפתים שבעת הקרבות נסו דרומה לתהות אם אומנם צריכים היו לברוח ואם לא מוטב להם לחזור לבתיהם.

פטן ואנשיו קראו לצרפתים לחזור לבתייהם ולאפשר לצ' להתחיל בתהליך השיקום. מאות אלפים שמעו לקריאה וחזרו צפונה, לפני שנחתמו קווי הגבול בין האיזור הכבוש לאיזור שאינו כבוש בצורה קבועה יותר בספטמבר 1940.

בצד ההסדרים הגיאוגרפיים החדשים חוללה המפלה המהירה שינויים מפליגים בחברה ובמדינה. בעקבות פירוקה של הרפובליקה השלישית המושתתת על עקרונות ליברליים פתח משטר וישי במדיניות המכוונת להחזיר את צ' לאידיאלים המקודשים שמלפני המהפכה ב-1789. משטר וישי, שהניעה אותו האכזבה מהאידיאלים הרפובליקנים פרי אווירת הקסנופוביה הסוערת של שנות ה-30, הציב במקום העקרונות של 'חופש, שוויון, אחווה' (Liberté, Egalité, Fraternité), את עקרונותיו החדשים: 'עבודה, משפחה, מולדת' (Travail, Famille, Patrie). משטר וישי נישא על גל דרישתם של הלאומנים 'להחזיר את צ' לצרפתים', והחל לצמצם בשיטתיות את השפעת הזרים ולפגוע בזכויות הפליטים והיהודים. ממשלת וישי היטיבה להבין את רחשי ליבו של הציבור בצ'. בעקבות הטראומה של המפלה השתוקקו הצרפתים, שכבודם הלאומי הושפל, להתחדשות לאומית. הצבתו של פטן, גיבור מערכת ורדן במלחמת-העולם הראשונה, בראש המדינה הצרפתית החדשה, היתה מקור גאווה ותקווה. קריאתו ל'סדר חדש', דהיינו, לקבלת עול האותוריטריות ואושיותה הנעלים ('עבודה, משפחה, מולדת') נתקבלה בברכה בצורה סוחפת כמעט בקרב כל היסודות בחברה.

בשנה הראשונה לשלטונו היתה התנגדות לפטן רק בקרב קבוצה קטנה בחברה בצ', ואילו התלהבות כנה למאמציו להציל את צ' מחזרה על מוראות מלחמת-העולם הראשונה רווחה בקרב חוגים רבים ושונים בקשת הפוליטית והתרבותית. כך לא יכלה הכנסייה הקתולית, שהיתה נתונה בסכסוך תמיד עם הרפובליקה השלישית, שלא להתייחס באהדה למאמצי פטן להחזיר את צ' למה שנראו לה כעקרונות נוצריים טהורים. המרשל הזקן תואר כ'מושיע צ' והכנסייה', ונאמנות לו ולמדיניותו היו צו השעה בצ' של וישי.

הערצת פטן פשטה לחוגים פוליטיים בעלי אידיאולוגיות מנוגדות. בשיא פולחן אישיותו ובעת ששלטה בכיפה גישה של 'חכה וראה' (Attentisme), נטו מעטים מאוד להתנגדות גלויה לגרמנים, שבה דגל שרל דה גול. זאת – למרות מדיניותה של וישי ומאמצייה לחזר אחרי גרמניה הנאצית ולהשיג הסדרים נסבלים יותר מהשלטונות הגרמניים. סגן ראש-הממשלה פיר לול היה פעיל מאוד בעניין זה, וטרם מאוד מאחורי הקלעים להפגיש את פטן עם היטלר. ב-22-24 באוקטובר 1940 נערכה בסופו של דבר הפגישה בין השניים במונטואר (MONTAIRE), והיא העידה ברור שה'מהפכה הלאומית' נוסח וישי היתה כרוכה גם במדיניות של שיתוף-פעולה עם הנאצים, ושה'סדר החדש' של וישי אמור להיות חלק מן ה'סדר החדש' באירופה בחסותו של היטלר. להיטו של לול לשאת ולתת עם הגרמנים והעדר תגובה מקבילה מצידם, סופם שגרמו תוצאה הפוכה, ובסוף 1940 הודח לול ותחתיו

מונה אדמירל פרנסוא דרלן, שהיה מפקד הצ'. גם הוא היה משוכנע שהשגת הסדר עם גרמניה משרתת את מיטב האינטרסים של צ'. במאי 1941 נועד דרלן עם היטלר בברכטסגדן (Berchtesgaden) והסכים לתת לגרמנים מיתקנים צבאיים בסוריה ובצפון אפריקה. בתמורה לא קיבלו הצרפתים כמעט כל ויתורים בתנאי שביתת-הנשק, שהיו מבחינתם הדבר החשוב ביותר.

בקיץ 1941 החלו הצרפתים מגלים אי שביעות-רצון גוברת והתנגדות גדלה והולכת למשטר וישי, שבחלקן נבעו מפלישת הגרמנים לברית-המועצות. יסודות קומוניסטיים וסוציאליסטיים, שעד אז נמנעו מפעילות מרי נגד משטר וישי, בהכרזם שהם אינם תומכים 'לא בפטן ולא בדה גול', התעוררו לפעולה גוברת. עדיין לא היה בכך משום קרע מוחלט בין העם ובין פטן, אך היה זה צעד ניכר קדימה באותו כיוון.

הפיצול הפנימי הגובר בחברה לא שכנע את ממשלת וישי לשנות את מטרותיה להתפייסות עם גרמניה הנאצית, וכמעט שאפשר לומר שההיפך הוא הנכון. באפריל 1942 הצליח לול בתמרונים לחזור לשלטון במקומו של דרלן, ובשדור ביוני 1942 הכריז: 'אני מייחל לנצחון גרמניה' (Je Souhaite la Victoire de L'Allemagne), שבלעדיו ישתלט הקומוניזם על כל אירופה. מנהיגי גרמניה לא גילו עניין רב בהצהרות הללו, אך ממשלת וישי התמידה בקו שלה, בתקווה לחזק את קשריה עם גרמניה. כחלק מן המסע החדש הזה לקנות את לב הגרמנים הסכים לול לשלוח עוד פועלים צרפתים לגרמניה ולחוקק חוקים אנטי-יהודיים חמורים עוד יותר נגד היהודים באיזור הכבוש. עובדי הממשלה נצטוו להושיט לכוחות הכיבוש של הגרמנים את כל העזרה הדרושה לשם מעצם של כול היהודים בקיץ 1942. מטרותיו של לול באותה עת הצריכו יחסים הרמוניים עם המדינה שתבעה ממנו לשלוח לה עובדי כפייה ושעסקה בהקמת 'אירופה חדשה', משוחררת מקומוניזם. ואולם, דמותה של וישי הוכתמה בשיתוף-הפעולה, וגדל מספר הצרפתים שהשמיעו את קולם במחאה נגד ממשלתם, ובכללם אף דמויות מרכזיות בכנסייה הקתולית ובכנסייה הפרוטסטנטית. גדלה בצורה ניכרת פעילות המרי של חוגים בעלי תפיסות פוליטיות שונות, והדיכוי הגובר מצד הגרמנים והווייתורים מצד שלטונות וישי הוסיפו שמן למדורה.

ב-8 בנובמבר 1942 נחתו כוחות ארצות-הברית ובריטניה בצפון אפריקה ובמהרה הפסיקו כוחות וישי שם את התנגדותם. בתגובה השתלטו כוחות הגרמנים על דרום צ' (11-12 בנובמבר 1942) ולא נתקלו בהתנגדות. בכך בא למעשה הקץ על מה שכונה בלשון נקייה ה'איזור החופשי' של צ'. איטליה, שבתוקף הסכם שביתת-הנשק ביוני 1940 השתלטה על שמונה דפרטמנים

(Départements – מחוזות) בדרום, ממזרח לנהר רון, הנהיגה בשטח הכיבוש שלה מדיניות ליברלית ואנושית. הכיבוש בידי הגרמנים וההסכמה בשתיקה מצד ממשלת וישי הם שהחמירו את ההתפוררות הפנימית. התברר שאין יסוד לתקווה לשיפור תנאי החיים על-ידי

שיתוף-פעולה עם הגרמנים. בתוקף הסכם שביתת-הנשק גדל עוד ועוד הסכום שצ' היתה חייבת לשלם לגרמנים כדי לממן את הוצאות הכיבוש, ובעקבותיו גדל המיסוי. אחרי כיבוש הדרום בידי הגרמנים גדלו הוצאות הכיבוש מ-300 מיליון פרנק ליום ל-500 מיליון. ניצול כלכלתה של צ' למען הגרמנים היה כרוך בהוצאה בלתי פוסקת של מזון וחומרי גלם והעברתם לגרמניה. חמור ומנכר יותר מן השלטון היה הגידול במספר הפועלים הצרפתיים שנשלחו לגרמניה, ובסוף 1943 הגיע ל-700,000. כל הדברים הללו לא גרמו לו ללול להעריך הערכה מחודשת את הימורו על נצחון גרמניה. בעקבות כניעתה של איטליה לבעלות-הברית בספטמבר 1943 השתלטו הגרמנים גם על השטח שעד אז היה כבוש בידי איטליה, וכל צ' היתה בידיהם. ואולם, באופן החל להופיע כוחה הגדל של תנועת המרי (Résistance), שאותו חודש שיחררה את קורסיקה. מאותה שעה היו לוחמי ה'מקי' (Maquis, כשם יחידות המחתרת בקורסיקה שלחמו בשטחי פרא) לכוח נוקם ומאיים תמיד על וישי ועל כוחות הכיבוש של הגרמנים. הם לא היו יחידים. 'צ' החופשית' שבהנהגת דה גול התארגנה מבחינה צבאית ומדינית להשתלט על צ', ובבוא היום היתה מסוגלת למלא את הריק במינהל. נחיתת כוחות בעלות-הברית בנורמנדי ב-6 ביוני 1944 היתה האות לקץ שלטון הכיבוש של הגרמנים. שחרורה של צ' הושלם בתוך שלושה חודשים, ב-25 באוגוסט 1944 שוחררה פריס, ועם כניסת המנצחים של דה גול לבירת צ' נלקחו פטן, לול ומנהיגים אחרים של וישי בחרפה לגרמניה. לימים החזירום לצ' לעמוד למשפט באשמת בגידה במולדת.

היהודים בצרפת והשואה. מצויות עדויות על מציאות יהודים בגליה, הוא שמו הקדום של שטח צ', למן המאה הראשונה לספירה. למן השליש האחרון של המאה החמישית גדל במידה ניכרת מספר היהודים בערים. במאה ה-11 היתה צ' למרכז לתורה, ובה פעלו רש"י ובעלי התוספות. בפרובנס שבדרום פרחו גם הפילוסופיה, הקבלה, השירה, הדקדוק וכן חוכמות חיצוניות כרפואה ואסטרונומיה. היהודים גורשו מצ' בסדרת גירושים: ב-1289 – מן המערב (גסקון ואנז'ו); ב-1306, 1322, 1349 ו-1394 – מכל הצפון; וב-1498 ו-1501 – 1502 גורשו גם מפרובנס. נותרו יהודים רק בשטחים שלא היו כלולים אז במלכות צ': אלזס, לורן, קונטה ונסן (Comtat Venaissin), אוויניון (Avignon) ודוכסות סבויה (Savoia); צרפתית: Savoie). ואולם, בואם של אנוסים יהודים מספרד ומפורטוגל לצ' במאה ה-16 וסיפוחם של השטחים שמהם לא גורשו יהודים חידשו את היישוב היהודי בצ'. ערב המהפכה הגדולה ישבו בצ' כ-40,000 יהודים, רובם באלזס ובלורן, שבהן ישבו יהודים אשכנזים. בדרום צ' ישבו כ-3,000 יהודים ספרדים וכ-2,500 'אוויניונים' (ובכללם יהודי קונטה ונסן), צאצאי יהדות צ' שלפני הגירושים. ב-1790 הוענקה אמנציפציה לספרדים ולאויניונים, וב-27 בספטמבר 1791 לאשכנזים.

היקלטותם של היהודים בחברה הצרפתית התנהלה, פחות או יותר, בצורה חלקה, למרות אירועים אנטישמיים כפעם בפעם, והחמור בהם פרשת דרייפוס בסוף המאה ה-19. במרוצת אותה מאה היגרו, באווירת העיור והמודרניזציה, יהודים רבים מאוד לפריס, והפכו אותה למרכז חיי היהודים בצ'. קשר עמוק ביותר לצ' ולתרבותה התפתח בקרב היהודים, והעידה על כך ההגירה רבת ההיקף של יהודים מאלזס-לורן, שב-1870 סופחו לגרמניה, אל שטחים אחרים בצ'. יתרה מזו, גם אחרי פרשת דרייפוס הוסיפה צ' להיות בעיני יהודי העולם ארץ החופש והשוויון. בין שתי מלחמות-העולם נהרו רבבות מהגרים יהודים ממזרח אירופה לפריס, ואחרי עליית היטלר לשלטון בגרמניה היגרו אלפי פליטים יהודים מן הרייך לצ' והתיישבו בפריס. ערב מלחמת-העולם השנייה ישבו בפריס שני שלישיים מיהודי צ', והקהילה היהודית בבירת צ' שקקה פעילות מוסדות ותרבות.

בשנות ה-30 החלה הרפובליקה השלישית מעיינת מחדש במדיניות הדלת הפתוחה למהגרים שנהגה בעשור שלפני-כן, וגברו הקולות שקראו להפסיק את זרם ההגירה ולבטל את האמנציפציה ליהודים. בהדרגה הוטלו הגבלות חמורות על פליטים המבקשים להיכנס לצ' והוקמו בשבילם מחנות מעצר, ואולם, האמנציפציה של היהודים נשארה בתוקף עד נפילת צ' וכינון משטר וישי.

רדיפות היהודים. בקיץ 1940 חיו בצ' כ-350,000 יהודים, יותר ממחציתם היו זרים, כלומר, לא היו אזרחי צ'. עם הזרים נמנו עשרות אלפי פליטים יהודים מבלגיה, מהולנד ומלוקסמבורג שחלקם נמלטו מן הרייך כמה שנים לפני-כן. רדיפת היהודים החלה זמן קצר ביותר אחרי כניעת צ', הן באיזור הכבוש בידי הגרמנים והן באיזור שנשאר בשלטון הצרפתיים.

המייחד את השואה בצ' נעוץ באוטונומיה הניכרת שניתנה לצרפתים בעת הכיבוש הנאצי. מבחינה זו נבדלה צ' במידה רבה הן מן הארצות שהיו נתונות לכיבוש מלא, כגון בלגיה, הולנד ודנמרק, והן ממדינות שבשלטון ממשלות-בובה כגון נורווגיה. מן הראוי לציין במיוחד כי לצ' היתה ממשלה צרפתית כל תקופת הגירושים, היא הממשלה שמרכזת בעיר וישי; היה לה גם ראש מדינה (מרשל פטון), מערכת מינהל שסמכותה חלה, למיצער להלכה, על כל שטח המדינה, וכוח משטרה רב עוצמה. גם אחרי שהגרמנים השתלטו על כל צ' בנובמבר 1942, היתה הממשלה הצרפתית בווישי אחראית, למיצער להלכה, על כל שטח המדינה, והיתה לה מידה ניכרת של סמכות. הגרמנים נזקקו לסיוע רב מהצרפתים כדי להוציא את תוכניותיהם לפועל, והם קיבלוהו. לאחר המלחמה טענו המסנגרים על משטר וישי כי פעולותיו הקטינו את ממדי האסון ומנעו גירושם של רבים יותר מצ'. עיון שטחי במסמכי הגרמנים מסייע, לכאורה, לסברה ההיא, בהבהירו לנו כי הנאצים המופקדים על ה'פתרון הסופי' קיוו להישגים גדולים יותר בצ', וציפו שמלאכתם תסתיים בסוף 1943. בסופו של דבר לא הצליחו יחידות ה"ס"א האחראיות לגירושם מצ' למלא את המכסות שקבעו לעצמן, ואנשי וישי זקפו זאת לזכותם.

ואולם, בדיקה מדוקדקת של החומר הגרמני וחקר התפקיד שמילאו וישי וסוכנויותיה, מביאים לכלל מסקנה שונה לחלוטין.

הגירושים בשנות 1942-1944 (ראה להלן) לא החלו בחלל ריק מבחינה מדינית. שיגור היהודים ל'מזרח' לא היה אלא שיאו של תהליך בן שנתיים של רדיפות וחקיקה תוקפניות, ובכללן חקיקת חוקים שהגדירו מיהם יהודים, בידודם מן החברה הצרפתית, שלילת פרנסתם, כליאת רבים מהם ורישום שמותיהם במשטרה. באיזור הכבוש בידי הגרמנים כונן מנגנון הרדיפות בידי הס"ס בראשות אוברשטורמפירר הלמוט קנוכן. ענייני היהודים הופקדו בידי ס"ס האופטשטורמפירר תיאודור דנקר והוא דיווח ישירות למשרדו של אדולף אייכמן בברלין. ואולם, ראוי לציין שגם משטר וישי נקט פעולות נגד היהודים, ובאוקטובר 1940 יזם חוק מקיף, תקנון היהודים. במרס 1941 הוקם גם גוף מרכזי לתיאום הפעולות והחקיקה האנטי-יהודית, הוא המשרד הכללי לענייני יהודים בצרפת. יתר על כן, בנובמבר 1941 הקים משטר וישי את האגוד הכללי של היהודים בצרפת (איז'יף) – גוף יהודי שפעל בסמכות שלטון וישי ונועד לפקח על פעילות היהודים ועל ענייניהם הקהילתיים. בשנתיים שאחרי כניעת צ' שילב השלטון הצרפתי במכוון את פעילותו האנטישמית ב'מהפכה הלאומית' ('Révolution Nationale'), היא המדיניות הרשמית שקראה להפיכת צ' למדינה אוטוריטרית, לאומנית וקורפורטיבית.

ממשלת צ' ייחסה חשיבות רבה לכך שחוקיה יחולו על כל שטח המדינה, על האיזור הכבוש ועל האיזור שאינו כבוש כאחד. ממשלת וישי סברה שהיא מחזקת בדרך זו את ריבונות הצרפתים, ומקרבת את היום שבו תושב לה ריבונות זו במלואה. הנהגת וישי הניחה שהגרמנים יהיו אסירי-תודה לצרפתים על אימוץ מדיניותם האנטי-יהודית, וייענו למחווה זו בהענקת סמכות פיקוח רחבה יותר לצרפתים הן בתחום זה והן בתחומים אחרים. הצרפתים גם רצו להבטיח שהרכוש המוחרם של היהודים לא יפול לידי הגרמנים. ביולי 1941, פתחה וישי בתוכנית ל'אריזציה' מקיפה, ומטרתה החשובה – שמירת הרכוש שהיה בידי היהודים בצרפת. למעשה היתה האריזציה החרמת רכוש היהודים בידי המדינה. היא התפתחה למערכת ענקית של העברת רכוש – 42,000 עסקים, בניינים ורכוש אחר נלקחו מידי היהודים. מנקודת מבטם של שלטונות הכיבוש הנאציים היה הדבר פיתיון מחוכם; הם משכו את הצרפתים לנקוט צעדים חריפים יותר ויותר נגד היהודים, ויותר משנה נמנעו מהפעלת לחץ כבד עליהם. כך אפוא נפטרו שלטונות הכיבוש מרוב הטירחה הכרוכה ברדיפות, אגב גרירת הצרפתים לתחומים שבהם אפילו כמה מאנשי וישי גילו סימני אי-נוחות.

בשנתיים הראשונות לרדיפות סבלו כל היהודים סבל רב, פרט לקומץ קטן של יהודים צרפתים מבוססים היטב שקיבלו פטור ממשלת וישי. מבחינה חוקית היתה הדרך לרדיפה בלתי מוגבלת ופתוחה, ולמטרתה אפשר היה לנצל את המערכת המשפטית והמינהלית רבת העוצמה של המדינה. החרמת רכוש היהודים והוצאת היהודים מן המקצועות החופשיים ומן

השירות הממשלתי הפכה אלפים מהם לפליטים חסרי כל בתוך צ'. יהודים זרים היו פגיעים במיוחד, ונבחרו להיות קורבן לרדיפה הן מצד הגרמנים והן מצד ממשלת וישי. אלפים הוכנסו למחנות עבודת כפייה או נעצרו, לא אחת בתנאים שהזכירו את התנאים במחנות הריכוז בגרמניה בשנות ה-30. ראשוני קורבנות השואה בצ' נספו במחנות הללו, ובסך-הכל הגיע מספר הנספים בהם לכ-3,000.

גירושים, 1942-1944. עקבות ועידת ונזה בינואר 1942 החלו הנאצים להכין את גירוש היהודים מצ' ושאר ארצות המערב. ההכנות נערכו לאט ובשיטתיות, מכיוון שהיה מדובר במיבצע ענקי, וכוח-האדם הגרמני שאפשר היה להעמיד לרשותו היה מועט, יחסית. יש לציין במיוחד כי הנאצים עשו כל מאמץ להבטיח את שיתוף-הפעולה מצד ממשלת צ' ומינהלה. אביב וקיץ 1942 היו נקודות מפנה. בסוף אפריל מונה לראש-ממשלה פיר לול, שכאמור דגל בהידוק שיתוף-הפעולה עם הגרמנים, והסמכות שהוענקה לו נפלה רק מסמכותו של מרשל פטן עצמו. במאי הוחלף ראש ה'משרד הכללי לענייני היהודים' בצרפת, קסויה ולה, שהיה לגליסט ואנטי-גרמני, ותחתיו מונה משתף-הפעולה הגזעני לואי דרקה דה פלפוא. דרקה לא סבל מייסורי מצפון, והוא שיתף פעולה עם הנאצים במשימותיהם הרצחניות בלי כול היסוס. אותה עת העביר הוורמכט לידי הס"ס את סמכויותיו בתחום פעולות הדיכוי בצ'. בראש הס"ס בצ' עמד אז מפקד הס"ס והמשטרה הצרפתית, בפיקודו של רנה בוסקה, הגיעה לכלל הסכם עם הס"ס ובו קיבלה אוטונומיה רבה תמורת נכונותה לפעול נגד אויבי הרייך. באיזור שבשליטתם הכינו הגרמנים את הקרקע לגירושים בחייבם את כול היהודים לענוד טלאי צהוב (7 ביוני 1942). יהודים רבים נאסרו ופיקוח הוטל על תנועותיהם של האחרים.

ב-11 ביוני נערכה ישיבה מכרעת בברלין ובה נעשו הסידורים לגירושים סדירים מצ', מבלגיה ומהולנד. על שלטון וישי ניתך אז מטר של דרישות לשיתוף-פעולה. לאחר דיונים הסכימו לול וממשלת צ' לסייע לגרמנים. במרוצת הקיץ והסתיו רוכזו היהודים הן באיזור הכיבוש והן באיזור שבשלטון וישי, ואת מרבית המלאכה עשתה משטרת צ'. בימים 16-17 ביולי התרחש אחד המיבצעים האכזריים והבולטים ביותר לעין, ובו רוכזו 12,884 מיהודי פריס. כ-7,000 מהם – משפחות על טפן – נדחקו לאיצטדיון מרוצי האופניים ול דיבר (Vel D'Hiver) בלי כל טיפול. במקומות אחרים נותקו ילדים מעל הוריהם. הקורבנות הועלו בלי גינונים על קרונות בקר ונשלחו למחנה דרנסי. בסך הכול נשלחו ב-1942 מזרחה 42,500 יהודים, ונראה שכשליש מהם היו מן האיזור הלא כבוש.

הגרמנים טענו כי היהודים נשלחים למחנות עבודה ב'מזרח', ולול הסכים לחזור על סיפור הכיסוי הזה. רשמית דיווחה ממשלת וישי כי הקורבנות נשלחו ל'יעד לא ידוע', ותו לא. למעשה היתה התחנה הסופית אושוויץ ורוב המגורשים נרצחו שם מיד.

הגירושים בקיץ ובסתיו 1942 עוררו לראשונה אופוזיציה ניכרת למשטר וישי בכמה חלקים של הציבור הצרפתי. לא היה אפשר לשמור את מעצר היהודים בסוד, ונמתחה ביקורת

חריפה על האכזריות שבהפרדת משפחות. בכנסייה הקתולית, שעד אז התייצבה כולה מאחורי פטן וה-'révolution Nationale' שלו, חל קרע. כמה מרבי הכמורה יצאו לראשונה בגלוי נגד הפעילות האנטי-יהודית של המשטר. מבחינתה של וישי היו הגירושים הוכחה לכשלון האסטרטגיה שלה בשאלת היהודים. הצרפתים לא רק שלא זכו בחופש-פעולה אלא אף היו נתונים להצקות הולכות וגוברות מצד הגרמנים. אחרי כניסת הגרמנים לאיזור הבלתי-כבוש בנובמבר 1942 נהיה המצב המידרדר גלוי לעין כול. קשיים התעוררו כאשר בהדרגה צורפו למשלוחים יהודים אזרחי צ' לצד היהודים הזרים. שלטונות וישי, שהסכימו לגירוש היהודים הזרים משני האזורים, נגררו למצב שבו נאלצו למלא את מכסות הגירוש שקבעו הגרמנים בהתאם לזמינות הרכבות מדרנסי לאשוויץ. כבר בינואר 1943, עם חידוש המשלוחים בקנה-מידה גדול משני האזורים, דיווחו הגרמנים שאין לסמוך עוד, כבעבר, על משטרת צ' באשר למעצר היהודים ושילוחם. אפילו לול האט את הקצב, ובאוגוסט 1943 סירב לשלול מהיהודי צ' את אזרחותם, צעד שהיה מסייע לגירושים.

ואולם, הגירושים נמשכו למרות המחאות והקשיים, והמשלוחים האחרונים יצאו מצ' בקיץ 1944 ערב שחרורה של הארץ. לול, פטן והממשלה לא שינו את דרכם. וישי הפעילה את המערכת המקיפה של חקיקה אנטי-יהודית עד הסוף, דבר שנראה בעיני אחדים כלגיטימציה לגירושים, ומכל-מקום אין ספק כי היא סייעה מאוד להוצאתם לפועל. היו יהודים שהצליחו להימלט לזמן מה, בבורחם אל השטח שהיה נתון לשליטת האיטלקים, ושם קיבלו מן הגייסות הפשיסטיים חסות מפליאה לא רק מפני תביעות הגירוש של הגרמנים אלא אף מפני החוקים האנטי-יהודיים של ממשלת וישי. המיקלט ההוא בא אל קיצו בספטמבר 1943 עם כניעת איטליה. יהודים אחרים נמלטו לשווייץ או לספרד למרות האיסור שהטילו המדינות הללו, ולמרות הסכנות שארבו לחוצים את הגבול מצד המשטרה הגרמנית ומשטרת וישי. אלפי יהודים נעזרו ביסוד קטן אך אוהד בקרב הצרפתים, תכופות מתוך סיכון חייהם של המסייעים. הצרפתים הללו באו מכול שכבות החברה, אך בעיקר רב היה מספרם בין הפרוטסטנטים, שרבים מהם חשו עצמם באופן מסורתי כעוד מיעוט נרדף בצ'. עזרה ומיקלט מצאו היהודים בכמה יסודות אחרים – הקוויקרים, ארגון הג'וינט בארצות-הברית, ימק"א, ה'עדות הנוצרית' הקתולי (Témoignage Chrétien) והמחתרות היהודיות הפרושות ברחבי המדינה. בלט בסיועו ליהודים הכפר הפרוטסטנטי לה-שנבו-סיר-ליניו, שהיה למעין רכבת מחתרת ודרכה הגיעו אלפי יהודים למיקלט בטוח.

ה'פתרון הסופי' בצ' היה מיבצע נאצי מהחל עד כלה. צרפתים מעטים דגלו ברצח המוני, ורק בקרב משתפי-פעולה קיצוניים מעטים בפריס הובילה האנטישמיות למסקנות רצחניות נוסח היטלר ומרעיו. ואולם, קשה מאוד להניח כי הגרמנים היו מצליחים לגרש יהודים כה רבים מצ' בלי עזרת השלטונות הצרפתיים.

שנתיים של רדיפות מטעם הממשלה והמינהל הצרפתיים עשו רבות לניתוק החוטים שקשרו את היהודים אל החברה הצרפתית, והותירו יהודים רבים חסרי אונים מול מכונת ההשמדה הנאצית בצ'.

אומנם, סך כל הקורבנות – כחמישית מכלל יהודי צ' הושמדו – נראה נמוך, יחסית לארצות אחרות. ואולם, יש להביא בחשבון את הנסיבות המיוחדות שהיה על הנאצים להתמודד עמן בצ' ואת הקשיים שעמדו בפניהם. בבלגיה ובהולנד היו היהודים מרוכזים בכמה אזורים עירוניים, וקל היה ללכדם, ואילו יהודי צ' היו מפוזרים באלפי יישובים באותה מדינה גדולה. רבים חיו באזורים כפריים, ושם היו השלטונות המקומיים הגורם היחיד שיכול היה לפקח עליהם ולרכזם. כך היה המצב מאז התמוטטות צבא צ' ב-1940 והתפזרות האוכלוסייה באזורי הדרום והמזרח. הגרמנים עצמם תרמו לפיזור, באוסרם על יהודים לחזור לאיזור הכבוש. שלא כבפולין, שבה היה מוצב כל המלחמה כוח ניכר של המשטרה הגרמנית, הוקצה כוח קטן בלבד לצ', ובאיזור הכבוש היו שלושה בטליונים בלבד, דהיינו כ-3,000 איש.

אין ראיות לכך ששלטונות וישי עשו פעולה מתואמת כלשהי להגביל את הגירושים. מנהיגי ויש לא העלו חלופה לגירושים, ונראה כי רדיפת היהודים בכללותה היתה בעלת חשיבות משנית לגביהם. תחילה לא יכלו מנהיגי וישי, כשאר בני אנוש, לתאר לעצמם את מוראות ה'פתרון הסופי', זאת למרות הצהרותיהם החוזרות ונשנות של הנאצים שכול היהודים יגורשו, ולמרות הרמזים שצצו כפעם בפעם על השחיטה בפולין. מרבית אנשי וישי נטלו, ככול הנראה, חלק בהלוך-הרוח האנטי-יהודי של 1940, ורבים הסכימו לאסטרטגיה האנטישמית החוקתית נוסח קסויה ולה. אחרים היו אדישים, נצרו מחשבותיהם בליבם ומילאו את חלקם בתחיקה אנטי-יהודית, איש איש בתחומו. המחקר כיום דוחה אפוא את התיאוריה בדבר תוכנית אסטרטגית מודעת להצלת יהודים רבים ככל האפשר.

תגובת היהודים על הרדיפות. כאשר פתחו הגרמנים במתקפה שלהם נגד צ' במאי 1940 חשו היהודים סכנה מיידית לביטחונם. יהודים נמלטו בהמוניהם לאיזור הלא כבוש בדרום, כמוהם כמיליוני צרפתים אחרים. יותר מ-100,000 יהודים יצאו לדרך באותם ימים מוכי חרדה, וביניהם רבנים ומנהיגים, ובכך רוקנו את צ' הכבושה ממנהיגות מנוסה ומהדרכת רבנים. אחרי שנחתם הסכם שביתת-הנשק ב-22 ביוני 1940 ואחרי שמנהיגי צ' קראו לצרפתים לחזור לבתיהם בצפון חזרו, כפי שנמסר, כ-30,000 יהודים צפונה, בסומכם על ההסכם החדש. ובכך גדל מספר היהודים באיזור הסין והגיע לכ-150,000. בחודשי התווה ובוהו והעדר ההכרעה שאחרי חתימת ההסכם הצליחו כ-30,000 יהודים לחצות את גבולות הדרום של צ' בחפשם מיקלט בחוץ-לארץ.

בסתיו 1940 החל לאיטו תהליך ארגונם של חיי היהודים מחדש, וזאת באווירה של הערכות שונות באשר לאפשרות קיום חיים יהודים בשלטון כיבוש של הנאצים ובמשטר של וישי. היהודים לא היו היחידים בצ' הנתונים במבוכה. צרפתים בעלי דעות פוליטיות ותפיסות

חברתיות מנוגדות נטו לתמוך בשיבה מהירה לחיים נורמליים יותר מאשר בהסתכנות במאבק ממושך עם השלטונות. השתרר בארץ הלוח-רוח של השלמה עם המציאות וכן רצון לראות את צ' חזרת לגישה לאומנית יותר. גם בקרב יהודי צ' רווחו רגשות דומים, אך מצבם היה מורכב יותר מחמת הסכנה שנשקפה להם מצד הנאצים. בהיותם נתונים כך בכור הברזל צפון ועלו המתיחויות ששררו בשנות ה-30 בקרב היהודים בין המנהיגים שבאו מקרב היהודים בני המקום ובין המהגרים ממזרח אירופה, והמתיחויות הללו מנעו גיבוש עמדה מאוחדת הן בצפון הכבוש בידי הגרמנים והן בדרום הלא כבוש.

לפני פרסום 'תקנון היהודים' של וישי הקימו בצפון מנהיגי מהגרים ועד מחתרתי בפריס שכונה אמלו, במטרה לתאם פעולות סעד בקהילה. נסיונו של הוועד לשתף יהודים בני צ' במפעל נכשל, בגלל פחדם של היהודים בני צ' לשתף פעולה עם מהגרים בעת שהלאומנות ושנאת הזרים היו בשיאן. מאמצי אמלו היו כמובן מוגבלים. אשר ליהודים בני צ' הרי בקיץ 1940 השתרר בקרבם תוהו ובוהו ארגוני. אף ששובו של הרב הראשי של פריס ז'ילין ויל (ול) לעיר בחדש אוגוסט שיפר במידת מה את המצב.

אל הריק במנהיגות הקהילה נכנס דנקר. הוא נועד עם מנהיגים שונים, בני צ' ומהגרים, ואחרי כמה חודשי לחץ ואיומים וחילוקי-דעות בקרב היהודים הצליח לפתותם להצטרף כולם יחדיו למעין ארגון-גג, שהוקם בינואר 1941 ושמו 'הוועדה המתאמת של ארגוני הסעד בפריס רבה' (Comité de Coordination des Oeuvres de Bienfaisance du Grand Paris). הדאגה והמודעות להתרוששות הגדלה של בני הקהילה עמדו בראש שיקוליהם של המנהיגים כאשר הסכימו להחלטה חסרת התקדים ההיא. חברי הקונסיסטוריה המרכזית של יהודי צרפת החלו לשתף פעולה בגלוי עם המהגרים היהודים במאמץ לשפר ולתאם את פעולות הסעד, ורק הקומוניסטים היהודים הקשורים בסולידריטה לא נכללו בארגון-הגג החדש. הארגון החדש הוקם אומנם 'מרצון', אך קרוב לוודאי שלא היה נוצר בלי לחץ הגרמנים. למרות זאת לא הושג איחוד מלא במסגרת 'ועדת התיאום', כפי שרצה דנקר, ומאמצי הבלתי-פוסקים והנפתלים לגבש את הוועדה גרמו תוצאות הפוכות, הרחיקו עוד יותר את המנהיגים המסתייגים של המהגרים מן הוועדה והגבירו את רצונם שלא להיות חלק ממנה. התחושה שהפעולה במסגרת 'הוועדה המתאמת' כרוכה בצורה זו או אחרת בשיתוף-פעולה עם הגרמנים הפכה לבעיה גדלה והולכת, ובגללה התפטרו במרוצת הזמן כמה אישים מן הוועדה. בהדרגה היתה 'הוועדה המתאמת' לגוף שהמהגרים אינם משתתפים בו, והדבר החרף את היחסים בקרב הקהילה.

בהרכבה של 'ועדת התיאום' חל שינוי רב, והיא צירפה אליה מנהיגים מבני צ' שזכו בהכרה, כגון אנדרה בור, ז'יליט סטרן, מרסל סטורה ופרנן מיזניק, אך בעיני ציבור המהגרים הוסיפה הוועדה להיות מוכתמת, בעיקר אחר המעצרים רבי ההיקף בפריס במאי 1941. וכך, משגדלו מאוד ממדי ה'אריזציה' של רכוש יהודים למן קיץ 1941, משהחל מחנה דרנסי לקלוט אלפי

עצורים יהודים בתנאי הזנחה, ומשהעמיקו כיסי העוני בקרב היהודים, הוסיפו פעולות הסיוע והסעד להיות מפוצלות בין 'הוועדה המתאמת', אמלו והארגון המסונף לו סולידריטה. הג'וינט תרם סכומי כסף ניכרים הן ל'וועדה המתאמת' והן לאמלו. כל מחצית השנה הראשונה הביע דנקר אי-שביעות רצון ממצב העניינים והמשיך במאמציו לגבש את הוועדה ולחזק את השפעתה.

הגישה להשתתפות בוועדה שיקפה את חילוקי-הדעות בקהילה ואת הפיצול בקרבה. אף שבשנה וחצי הראשונות לשלטון הכיבוש לא צמחה פעילות מרי של ממש, ברור היה שבקרב המהגרים רבים מאוד היסודות הנוטים לפעילות מרי ולמחתרתיות, והחוששים מכל מגע שהוא עם הגרמנים. במיוחד בלט הדבר בסולידריטה. לעומתם הוסיפו הקונסיסטוריה והוועדה המתאמת, שייצגו את המגזרים המבוססים שבקרב בני צ', לנסות להרוויח זמן, דבקו בגישה ליגליסטית והסתמכו על כך שהשלטונות הצרפתיים יסייעו להם. הקוטביות בגישות החרפה כאשר ניסה דנקר בסתיו 1941 לכוון ארגון יהודי בעל סמכויות כפייה.

בדרום צ', שבו גדל מספר היהודים לכ-150,000 עקב ההגירה רבת ההיקף מן האיזור הכבוש, היו צורכי היהודים לא פחות דוחקים מאשר בצפון, אף שנעדר שם עולו המעיק של הכיבוש הנאצי. יהודים נהרו לערים הגדולות – ליון, מרסי וטולוז – וכן למאות ערים קטנות יותר, ומנהיגים יהודים מן האיזור הכבוש התיישבו בליון ובמרסי ובהדרגה החלו להתנות תוכניות לסיוע. גם בדרום התעוררו מחדש המאבק וחוסר האימון שאיפיינו את יחסי המהגרים עם בני צ' בשנות ה-30, והודגשו מחדש עמדות תוקפניות מסויימות של מנהיגי בני צ'. יוסף שוורץ, מנהלו של משרד הג'וינט באירופה, הצליח להתגבר על חלק מהחשדנות ההדדית ועודד את הרב הראשי של צ', ישעיהו שוויץ, ליזום הקמת ארגון-גג שיפתור את בעיית הפיצול ושיפעל למניעת רדיפות.

בסוף אוקטובר 1940, שבועיים אחרי פרסום 'תקנון היהודים' שחל על יהודי צ' כולה, הכבושה והבלתי כבושה כאחת, התכנסו במרסי מנהיגי הארגונים היהודיים העיקריים והקימו את ה'וועד המרכזי של ארגוני הסעד היהודיים' (Commission Centrale des Organisations Juives D'Assistance; CCOJA). ה'וועד המרכזי' אמור היה לאחד את כל ארגוני הסעד הגדולים, להבטיח את המגעים עם רשויות הממשלה והציבור, להקים קרן קהילתית ולתאם את פעולת הגופים השונים בקהילה. ה'וועד' התקיים עד ראשית 1942, אך נתגלה כגוף בלתי יעיל. שוב התברר כי לא בנקל יעקפו את הפיצול בין הסעד המאורגן למהגרים, שהתרכז בפדרציית האגודות היהודיות (Fédération des Sociétés Juives), ובין הסעד של בני צ', שהתרכז בוועד לסיוע לפליטים מגרמניה (Comité D'assistance Aux Réfugiés D'Allemagne): סוכנויות הסעד השונות הוסיפו להתייחס בחשדנות אלו לאלו וכל אחת חששה שהאחרות מקבלות מהג'וינט כספים בדרכי עקיפין. זאת ועוד:

המנטליות האינדיווידואליסטית של יהודי צ', שניזונה מדורות של אמנציפציה, לא נטתה להרכין ראשה לקריאת ה'וועד המרכזי' לאוריינטציה חדשה בקהילה.

כאמור היו ב-1941 גילויי המרי וההתנגדות הגלויה למשטר וישי בדרום מעטים ביותר, אף בקרב השמאל הקיצוני. כך היה גם בקרב היהודים. הלוך-רוח של 'המתן וראה' איפיינה את השקפותיהם ואת התנהגותם. למרות זרם החוקים האנטישמיים שחוקקה הממשלה, עדיין היתה ההישענות על מנהיגותה של צ' בחינת יסוד מוסד בקרב רובם של היהודים, כמהגרים כבני צ', ופעילות היחיד היהודי והקהילה כולה היתה קשורה במאמץ לגבור על קשיי היומיום. את האחריות לחקיקה האנטי יהודית תלו בגרמניה הנאצית, אך את נוכחותם מטילת האימה של הגרמנים בצפון צ' ראו כמציאות מרוחקת. ואולם, משנמשכה המלחמה ומזימות הגרמנים נגד היהודים הקצינו, גברה ההתנגדות בקרב היהודים. עדות לכך היא נסיון הגרמנים ושלטונות וישי ב-1941 לכונן ארגון-גג בעל סמכויות כפייה לכל יהודי צ'.

משטר וישי, שלא רצה שהס"ד הוא שיטפל ב'בעיית היהודים', ביקש להרחיב את ארגון-הגג כך שיקיף את כול צ', ובכך נטל מדנקר את תוכניתו המקורית, שהיתה חלק משיטת הפעולה של הס"ד בשטחים שכבשו הגרמנים מתחילת המלחמה. אחרי משא-ומתן שארך חודשים בין שלטונות וישי ובין מנהיגים יהודים הוקם, כאמור, בסוף נובמבר 1941 ה'איגוד הכללי של היהודים בצ'" (איז'יף), במקום ה'וועדה המתאמת' וה'וועד המרכזי'.

דיונים בקרב היהודים בצפון הביאו לידי עימות בין חברי ה'וועדה המתאמת' ובין מנהיגי מהגרים, שהוקיעו את המשתתפים בוועדה כמשתפי-פעולה עם הנאצים וסירבו להצטרף אליה; לעומת זה נוצר בדרום פילוג בקרב בני צ': חברי הקונסיסטוריה המרכזית ראו בהגדרה הגזענית שניתנה לאיז'יף דבר העושה פלסטר את הסימביזה היהודית-הצרפתית, וכנגדם סברו חברי ארגוני סעד מבני צ' שההצטרפות לאיז'יף דרושה להמשך פעילות הסעד. מנהיגי המהגרים, בעיקר מרק ירבלום, השמיעו התנגדות קולנית לאיז'יף וקראו לדחות את המזימה של הגרמנים וישי. למרות זאת החל איז'יף לפעול, הן בצפון והן בדרום, מתוך מחויבות לשמור על פעולות הסעד והסיוע, אך ההתנגדות הרבה לו בקרב היהודים פגעה בו.

הגירושים שהחלו במרס 1942 זיעזעו את הציבור היהודי ואלפי יהודים אחוזי בהלה חיפשו מסתור מפני הנאצים ומשטרת צ', יהודים החלו מחפשים מקומות להסתתר באלפי כפרים בצ' וביישובי השדה, וזאת בסיוע תושבי המקום, ואלפי יהודים אחרים ניסו לעבור את הגבול לשווייץ. בקיץ של אותה שנה נתפסו יותר מ-27,000 יהודים באקציות שערכו הגרמנים ושולחו להשמדה. משפחות לאין ספור הופרדו ורבים נשארו בלי בית. מידת אחריותה של וישי לכך היתה רבה. היא התירה לשלטונות הגרמניים לגרש יהודים ממחנות מעצר שבדרום הלא כבוש, ובכך נחשפה תלותם בגרמנים והתעוררו מחאות רבות בציבור. המאורעות הללו והיקפם גרמו ליהודים רבים שלא להשלים עוד עם הישענותם על החוק ושמירתם עליו, והגבירו את נטיות המרי בקרב ארגונים רבים, בצפון ובדרום.

קבוצות הסיוע והסעד היהודיות, שמחאות הצרפתים ופעולותיהם ההומניטריות חיזקו את רוחם, החלו נוטלות חלק פעיל יותר בהכוונת הציבור היהודי לדרכי קיום חליפיות ולהפסקת כל המגעים הרשמיים. הדבר בלט במיוחד באיזור הכבוש, שבו קראו קבוצות מהגרים בלהט לתגובה אמיצה יותר על מעשי השלטונות, וכמה אף החלו להשתתף במעשי חבלה שונים נגד קצינים גרמנים ומוסדות גרמניים. משפנו ארגונים יהודים לפעילות בלתי חוקית, ובכללה הסתרת ילדים במוסדות נוצריים ובמנזרים, זיוף תעודות זהות ומסמכים, סיוע ליהודים מסתתרים והברחת הגבולות לספרד ולשווייץ, גברה המתיחות בין הארגונים הללו ובין מרכזי איז'יף בצפון ובדרום. איז'יף הוסיף לדגול בגישה חוקית, אף שבדרום החלו ארגונים שהשתתפו באיז'יף לפעול על בסיס שהיה בחלקו חוקי ובחלקו בלתי חוקי. כמה מהם, כגון אוזה, המשיכו במתכונת הפעולה הכפולה עד סתיו 1943, כאשר חשפה פשיטה על הגסטפו עצמה על מוסד לילדים את פשיטת-הרגל של המתכונת הדואליסטית.

מצבם של יהודי צ' החמיר עוד יותר עם השתלטות הגרמנים גם על הדרום בנובמבר 1942. הקהילה היהודית במרסי היתה אחת הראשונות שנפגעה מן המצב החדש. בסוף ינואר 1943 נערך מצוד רב היקף במרסי ובו נתפסו כ-2,000 יהודים בני צ' זרים, ואחריו נערכו עוד מצודים, קטנים יותר בהיקפם, בליון ובערים אחרות בדרום. האירועים הללו החדירו ללב היהודים את ההכרה במה שמשמע מן הכיבוש הגרמני, ובניגוד לו את יחסם הנוח של השלטונות האיטלקיים בשמונה הדפרטמנים הנתונים לשלטונם.

מנובמבר 1942 ניצלו ארגונים יהודיים בצ' מכל צבעי הקשת את ההגנה שנתנו השלטונות האיטלקיים מפני חקיקה אנטי יהודית. עד ספטמבר 1943 עברו לאיזור הכיבוש של האיטלקים כ-30,000 יהודים; ואז, עם כניעת איטליה לבעלות-הברית, השתלטו הגרמנים גם על איזור הכיבוש של האיטלקים, וניסו לתפוס יהודים רבים ככול האפשר. אלפי יהודים נפלו ברשת הגרמנים, אך אלפי יהודים ניצלו ממעצר בהסתתרות מיד.

גם באותה עת שבה היתה צ' כולה כבושה בידי הגרמנים לא היה גורל היהודים אחיד בצפון ובדרום. בפריס, למשל, היתה רגיעה מסויימת אחרי המעצרים הגדולים והטראומטיים ביולי 1942, ולא נערך עוד מצוד גדול. ואולם, מספר היהודים בעיר ירד מאוד כתוצאה מצאתם של רבים לכפרים ולכפרונים ומהסתתרותם של רבים בעיר עצמה. בקיץ 1944 נותרו בפריס רק 15,000 יהודים שחיו בגלוי, ואלפים מהם קיבלו סיוע כלשהו מן הארגונים היהודיים. בצד סיוע חומרי לנזקקים ודאגה ליתומים התעוררה בקרב כמה ארגונים התנגדות חמושה, במיוחד יחידות סולידריטה וה'צבא היהודי'.

בדרום נעזרה הגסטפו במיליציה הצרפתית במאמציה להדביק את הפיגור בשילוח היהודים להשמדה, והיהודים, שצפו את הסכנה הנשקפת להם, היו תכופות נתונים במנוסה ממקום למקום. אותות הזמן ניכרו בהיערכות בקרב הציבור היהודי, וארגונים יהודיים יישבו לאיטם את חילוקי-הדעות ביניהם והחלו משתפים פעולה אלה עם אלה. בתחילת 1943 יושרו

ההדורים בין הקונסיסטוריה לאיז'יף, ולקראת סופה של אותה שנה נרקמה ברית דרמתית בין הקונסיסטוריה ובין נציגי כל הארגונים היהודיים שפעלו מחוץ למעגל האיז'יף.

הקמתה של המועצה המיצגת של יהודי צרפת, ארגון-גג שהוקם ב-1944 במטרה לתאם את פעולות המרי של ארגונים יהודיים, היה צעד ראוי לציון של מנהיגים יהודים להתעלות מעל לחילוקי-הדעות האידיאולוגיים ביניהם במגמה לחזק את הפעולות למען הציבור היהודי ולתרום לתנועת המרי הצרפתית הכללית. ההתפתחות בכיוון ההוא שיקפה היטב את ההסכמיות הגדלה בציבור היהודי, שקיבלה חיזוק מפעולות ה'צבא היהודי', אשר עסק בהברחת יהודים לספרד ואחר-כך השתתף במיבצעים נגד הגרמנים בצפון ובדרום. מאות יהודים נפלו בשורות ה'צבא היהודי' בפעולות נגד הגרמנים.

הקיבוץ היהודי בצ', שבפרוץ המלחמה היה מפולג ומפוצל, מוכה ניגודים חברתיים ומפלגתיים, יצא מן המלחמה מצומק ושורתיו מדולדלות, אך בגישותיו ניכרו שינויים. הוא איבד כ-77,000 יהודים, ובקרבו היו אלפי משפחות הרוסות, ואולם, הוא גם גילה כושר לעמוד באסון הנורא בהישענו על צורות שונות של סיוע ועזרה. מול התנגדותם המשותפת של הגסטפו ושלטונות צ' חזרה הקהילה היהודית לצורות סיוע מסורתיות. במאבקה לקיום נאלצה יהדות צ' להעריך מחדש את הישענותה על שלטונות צ' ובטחונה בהם לפני שיכלה לגבור על חילוקי-הדעות הפנימיים בקרבה ולפתוח בדרכים חדשות להתנגדות ולעזרה עצמית. הדבר התרחש רק בשלב מאוחר של המלחמה, אחרי שמזימות אויביה כבר הוצאו במידה רבה לפועל. המגמה לאיחוד ארגוני עתידה היתה לסייע לקיבוץ היהודי בצ' בתקופת השיקום הקשה אחרי השחרור.

בעת המלחמה חיפשו יהודים, כיחידים וכציבור, בלי הפסק מקומות מיקלט חדשים. פיזורם של היהודים בעת המלחמה מעיד על ההיקף העצום של ההגירה הפנימית שלהם, וידוע על יהודים ביותר מ-6,000 מקומות יישוב בצ' – עובדה בעלת חשיבות רבה בהערכת מספרם הכולל של הקורבנות והסיוע שקיבלו היהודים מן האוכלוסייה המקומית. גורלם של היהודים שביקשו מיקלט באיזור הכיבוש של האיטלקים מעיד, שלא תמיד הבטיח שינוי מקום גם שינוי גורל, ולא תמיד העיד על ראיית הנולד וההתפתחויות המדיניות; ואולם, על הדברים ההם לא היתה יכולה להיות להם כל שליטה.

יהדות צרפת אחרי השואה. בדומה לקיבוצים יהודיים אחרים באירופה של אחרי השואה ניצבו יהודי צ' בפחד ובייאוש מול מלאכת השיקום העצומה. הקהילה היהודית בפריס נחלשה מאוד עקב אובדן כ-50,000 מבניה. בכל רחבי צ' כאבו היהודים את היעלמותן של מאות קהילות קטנות והצטמקותם של יישובים יהודיים גדולים לקומץ משפחות בלבד.

ואולם, בהשוואה לקהילות ישראל אחרות באירופה נראה מצבם של יהודי צ' אחרי השחרור רחוק מייאוש. יהודי צ' היו יחידים בכך שהם עברו את השואה אך שרדו במספר גדול שהיה בו די לתחייה אחרי המלחמה. זרם בלתי פוסק של יהודים עקורים נמלטים, ששרדו במחנות

ובמקומות מחבוא, הגיע לצ', ובשלוש השנים הראשונות שאחרי המלחמה הסתכם ביותר מ-35,000, והדבר הבטיח שבמהרה יהיה בצ' הקיבוץ היהודי הגדול ביותר באירופה אחרי ברית-המועצות.

מכל הבעיות הדוחקות שבפניהן ניצבה הקהילה המשתקמת מיד אחרי המלחמה, היו שלוש שהעסיקה ביותר ושלהן הקדישה את רוב מרצה: גורלם של הילדים שהתייתמו וש'אומצו' בידי לא יהודים; הטיפול בפליטים והדאגה למזונם; החזרת הרכוש שנשדד מן היהודים. המאמצים לפתור את שלוש הבעיות זכו בהצלחות חלקיות בלבד. למרות מאמצייהם הנמרצים של מנהיגי היהודים לבקש מפקידי השלטון להחזיר את הרכוש שנשדד לבעלים או ליורשיהם, לא הוחזר אלא חלק מן העסקים, הדירות והמיטלטלין. בהישג רב יותר זכה הוועד היהודי לפעולת סעד ולשיקום (Comité Juif D'Action Social et de Reconstructions; Cojasor Oeuvre de Protection des), שהצליח לכלכל ולשכן כשלושה רבעים מ-40,000 משרידי השואה שמצאו מיקלט בצ'. במאמצי ארגונים כגון הארגון להגנת ילדים יהודים (Enfants Juifs; OPEJ), וארגון אוזה, הוקמו כ-100 מוסדות לטיפול ביתומים ולשילובם בקהילה. למרות הצלחתם של יהודי צ' בטיפול ביתומים, במשפחות מאמצות או במוסדות, לא היתה לה הצלחה רבה בהשבת ילדים יהודים ש'אומצו' במלחמה בידי לא-יהודים.

אך השיקום אחרי המלחמה היה כרוך ביותר מאשר בדאגה לצרכים המיידים והדוחקים. לשם עמידה מוצלחת באתגרים של אירופה שלאחר השואה חייבים היו יהודי צ' לעשות שני דברים עיקריים: לשנות את מבנה הקהילה כדי להבטיח את הישרדותה וגידולה, ולערוך חשבון-נפש נוקב ולבדוק אמונות מושרשות עמוק באשר ליחסי יהודים עם צרפתים נוכח התנסותם במשטר וישי.

למרות יסודות של רצון טוב וקריאות חוזרות ונשנות לאיחוד, חזרו במהרה מנהיגי המהגרים ומנהיגי בני צ' לדפוס ההתנהגות הארגונית שלפני המלחמה. הג'וינט האמריקני לחץ על הקהילה לתאם את מאמצי הסעד המפוצלים שלה, ובאוקטובר 1949 הוקמה קרן הסעד היהודית המאוחדת (Fonds Social Juif Unifié; FSJU). במהרה היתה הקרן לגוף המרכזי לאיסוף תרומות ולמתן שירותים ליהודים. הקרן שינתה את צביונה של הפילאנתרופיה בקרב יהודי צ' מן ההישענות המסורתית על מעשי צדקה אינדיווידואליים למחוייבות לשירות קהילתי מקצועי, ובכך סייעה לגבש סולידריות קהילתית וגאוה יהודית.

המועצה המייצגת של יהודי צ' היתה הזרוע הפוליטית של יהודי צ' ונטלה חלק פעיל בוויכוחים חשובים בציבור שהיו חשובים ליהודי צ' בשנות ה-40 וה-50, ובהם חימושה של גרמניה מחדש, העמדת פושעי מלחמה גרמנים לדין, פיצויים לקורבנות הנאצים, מעקב אחר פעילותם של ארגונים אנטישמיים וחקיקה נגד גזענות. מידת הצלחתה של המועצה המייצגת בזירה הציבורית היתה אומנם תלויה, במידה רבה, במדיניות של ממשלת צ', ואולם, פעילותה של המועצה חיזקה את יהדות צ' בפתחה 'יהדות שרירים' (Judaïsme)

(Musculaire), כפי שכונה זאת אחד המשקיפים, כלומר, נכונות להגן בגלוי על אינטרסים של היהודים.

הצלחתו של מאמץ השיקום האדיר, שהשתתפו בו ארגונים כגון קרן הסעד היהודית והמועצה המייצגת של יהודי צ', מעידים על השינויים העמוקים שהתחוללו בשנות ה-40 האחרונות ובשנות ה-50 בקרב יהודי צ'. ואולם, מבנה הקהילה נשען על היסודות האידיאולוגיים, הגישות והנחות היסוד הרעועים באשר ליהודים ולצ', שעוצבו בנסינות שלפני המלחמה ובתגובות הסותרות לאירועי המלחמה. למרות תביעותיהם הפומביות להוציא אל מחוץ לחוק קבוצות אנטי-יהודיות והפגנותיהם והבעות הזעם שלהם על שהממשלה נוהגת במשתפי-פעולה במידת הרחמים, נטו רוב יהודי צ' להגדיר את גישות הצרפתים ליהודים במונחים של ההתנגדות לנאצים מצד המיעוט ולא במונחים של שיתוף-הפעולה עמם, ולמיצער השלמה בשתיקה עמם, מצד רוב הצרפתים. אפילו מהגרים שסבלו את האבידות והפגיעות הכבדות ביותר בשואה הלכו במהרה שולל אחר המיתוס הלאומי שנוצר סביב תנועת המרי לנאצים ואחר המיתוס שקם לתחייה סביב המהפכה הצרפתית – שני מיתוסים ששלטו בכיפה בזירה הציבורית בתקופה שאחרי המלחמה.

רפיפותה של תודעת יהדות צ' השתקפה בצורתה הברורה ביותר בתגובת הקהילה להקמתה של מדינת ישראל. בדיון הציבורי בקהילה בקשר למדינת ישראל כמעט שלא היה דבר שיעיד על תרומה מיוחדת שלה למדינה החדשה, להוציא, כמובן, את צד התמיכה הכספית. לא היה גם כל גילוי של עניין בשאלה, כיצד תוכל ישראל לסייע להבטיח את עתידם של יהודי צ'. אין ספק שרוב יהודי צ' היו שותפים לדעתו של העיתונאי ברנר קסלר, שכתב ב-1946 כי 'בלי מולדת ליהודים בארץ-ישראל תיעלם, במוקדם או במאוחר, היהדות, אם כתוצאה מרדיפות ועם כתוצאה מהמרת דת והתבוללות'.

באותו דיון עז וחשוב, וכן בתגובות לאנטישמיות אחרי המלחמה, נעדרה ההגנה על נוכחות היהודים בצ'. למרות הצלחתה המרשימה בהקמת מוסדות חדשים ובשיקום רבבות בני-אדם שבורים שחזרו ממחנות ההשמדה או שיצאו ממקומות מסתוריהם, נעדרה יהדות צ' בשנות ה-40 ובראשית שנות ה-50 אמונה בעתידה. דומה היה שיהדות צ', אף שהיתה רחוקה מלהיות גוססת, מצפה כבעבר לדם חדש של מהגרים – ואכן, באמצע שנות ה-50 החל זרם חדש של מהגרים לצ', עם בואם של המוני היהודים מצפון אפריקה.